

OSVRTI I KOMENTARI

MEĐUNARODNE PREPORUKE I PRAKSA JUGOSLOVENSКИH POPISA

Idući u susret 2000. godini, počela su preliminarna razmišljanja o pripremi prvog popisa stanovništva u novom veku. Prema predloženom operativnom i terminskom planu pripreme popisa stanovništva predviđeno je sprovođenje probnog popisa početkom 1999. godine, u kome bi trebalo definisati sadržaj i osnovna metodološka rešenja budućeg popisa. Od toga u kojoj meri će u probnom popisu biti uspešno anticipirani problemi s kojima će se susresti u glavnom popisu zavisiće nivo osposobljenosti za kvalitetno sprovođenje ovog popisa. U međuvremenu, potrebno je učiniti nekoliko koraka bez kojih se ne mogu očekivati uspešne pripreme.

U prvom redu, neophodno je kritički preispitati rezultate popisa 1991. godine, kao i sadržinsku i metodološku osnovu pomoću kojih su prikupljeni ovi podaci. U tu svrhu potrebno je otvoriti širok krug konsultacija s poznavacima popisne problematike, kao i s najznačajnijim korisnicima popisnih podataka. Iz tih konsultacija trebalo bi da proisteknu određene sugestije u pogledu sadržaja, metodoloških pristupa i instrumenata koji će biti korišćeni u popisu.

Makoliko važna domaća iskustva iz ranijih popisa, ona niukom slučaju ne mogu biti presudna za opštu zamisao i metodološke koncepte koje treba primeniti u popisu. Više nego ikada ranije, zaoštriće se pitanje usklađenosti s međunarodnom praksom popisivanja i međusobne uporedivosti podataka različitih zemalja, što znači da veliki deo napora u tekućim pripremanama treba posvetiti upoznavanju s međunarodnim iskustvom. Naime, ukoliko bismo se zadržali na tradicionalnim

pristupima, postoji opasnost da budemo jedna od retkih evropskih zemalja čiji se podaci ne bi mogli preuzeti zbog toga što su dobijeni procedurom koja odstupa od one koja je propisana i prihvaćena od strane najvećeg broja evropskih zemalja.

U slučaju zatvaranja u okvire vlastite statističke prakse, verovatno da bismo sami sebe isključili iz tokova uobičajene saradnje i komunikacije s drugim zemljama. Zbog toga, jedan od prvih koraka koje treba preduzeti u predstojećim pripremama Popisa stanovništva 2001. godine, jeste sučeljavanje iskustava iz naših popisa s međunarodnom praksom. Na osnovu tih poređenja treba jasno sagledati metodološke aspekte kod kojih postoje najveća neslaganja i kakve je izmene neophodno uneti kako bi se te razlike što više ublažile. Suvišno je napominjati da se zaostajanje u obaveštenosti i gubljenje prestiža u odnosu na zemlje iz našeg najbližeg okruženja, do kojih je došlo poslednjih godina, može nadoknaditi samo pojačanim interesovanjem i upoznavanjem s popisnim istraživanjima vodećih zemalja u svetu.

Jedan od najznačajnijih dokumenata s kojim se treba upoznati i kojim se iniciraju pripreme popisa u svetu jesu Preporuke za popis stanovništva i stanova. Već više decenija, pod pokroviteljstvom UN, podstiče se i usmerava sprovođenje popisa stanovništva prema jedinstvenim statističkim kriterijima i standardima. Preporuke su date u više regionalnih verzija, tako da je za nas merodavna njihova evropska verzija.

Analizirajući rezultate prethodnog popisnog ciklusa, pred svaku narednu rundu popisa, pristupa se izradi novih preporuka koje treba da obezbede jedinstvenu metodološku osnovu za sprovođenje popisa. Smisao ovih preporuka je u maksimalnom ujednačavanju koncepata i postupaka kako bi se stvorila dovoljno konzistentna popisna građa za međunarodna poređenja.

Preporuke su osmišljene kao celovito istraživanje i one obuhvataju kako izbor samih jedinica posmatranja i tematskih područja, tako i sve ostale instrumente popisivanja (definicije i objašnjenja pojedinih obeležja, klasifikacije i sl.). Takođe, one sadrže i konkretan program obrade s izgledom tabela koje treba obraditi i publikovati.

Stvaranjem relativno pouzdane i uporedive iskustvene evidencije, potencijalnim korisnicima se omogućava izrada komparativnih studija, međunarodnih pregleda i publikacija. Isto tako, olakšava se poređenje više zemalja u pogledu različitih demografskih, obrazovnih, profesionalnih i drugih aspekata i obeležja stanovništva i domaćinstava.

Najnoviji materijal kojim se za sada raspolaže jeste: *Nacrt preporuka za popis stanovništva i stanova 2000. godine u zemljama ECE regiona.*¹

Iz tog materijala izdvojili smo samo nekoliko aspekata koji nam se čine značajnim sa stanovišta potrebe prilagođavanja popisa stanovništva u Jugoslaviji međunarodnim zahtevima.

Tematska područja

U Preporukama se razrađuju dve grupe obeležja:

- 1) grupa osnovnih obeležja koja se može smatrati obaveznom za sve zemlje i
- 2) grupa dopunskih ili fakultativnih obeležja čije preuzimanje zavisi od nacionalnih potreba.

Takođe se pravi razlika između izvornih i izvedenih podataka. Da bismo ilustrovali način na koji su sistematizovana obeležja navešćemo samo 3 grupe obeležja koje se odnose na stanovništvo:

¹ Statistical Commission and Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians; Committee on Human Settlements; Statistical Office of the European Communities (Eurostat): *Draft Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing in the ECE Region*, Geneva, March 1997.

OSNOVNA OBELEŽJA**DOPUNSKA OBELEŽJA****P r o s t o r n e k a r a k t e r i s t i k e s t a n o v n i š t v a****1. Mesto stalnog stanovanja**

1. Mesto gde se lice zateklo u vreme popisa
2. Poljoprivredno ili nepoljoprivredno područje

Izvedena obeležja

- a) Ukupno stanovništvo
- b) Naselje

Izvedena obeležja

- a) Gradsko i seosko područje

**2. Mesto stanovanja
godinu dana pre popisa**

3. Dužina stanovanja
4. Mesto u kome je lice prethodno stanovalo
5. Godina (vreme) useljavanja u zemlju

D e m o g r a f s k e k a r a k t e r i s t i k e s t a n o v n i š t v a**3. Pol****4. Starost****5. Bračno stanje (zvanično)****6. Bračno stanje (de fakto)****7. Zemlja/mesto rođenja****8. Državljanstvo**

6. Mesto rođenja roditelja
7. Državljanstvo (stečeno)
8. Narodnost (etnička pripadnost)
9. Jezik
10. Verispovest
11. Broj živorođene dece za
(a) udate žene i (b) sve žene
12. Datum
(a) prvog braka i
(b) tekućeg braka udatih žena

E k o n o m s k e k a r a k t e r i s t i k e s t a n o v n i š t v a**9. Sadašnja (tekuća) aktivnost****13. Stalna aktivnost****10. Dužina vremena
provedena na radu****14. Dužina nezaposlenosti****11. Zanimanje****15. Dopunsko (drugo) zanimanje****12. Delatnost****16. Vrsta sektora****13. Položaj u zanimanju****17. Broj lica koja rade u lokalnim
jedinicama uprave****18. Društveno - ekonomske grupe****19. Glavni izvor sredstava za život****20. Odnos izdržavanosti****21. Prihod****14. Mesto rada****22. Mesto školovanja, studiranja, itd.****15. Način dolaska na posao****23. Dužina i učestalost putovanja na posao**

Ako se uporedi sadržaj popisa 1991. godine sa sadržajem koji se predlaže u međunarodnim preporukama može se videti da su gotovo u potpunosti obuhvaćena osnovna tematska područja. Obeležja koja nedostaju u našem popisu su: državljanstvo, način dolaska na posao i vreme provedeno na radu. Za vanbračne zajednice se može reći da su na posredan način obuhvaćene u našem popisu, s tim što bi njihovo prikazivanje zahtevalo dopunsku obradu podataka iz popisa.

Za podacima o načinu dolaska na posao do sada od strane potencijalnih korisnika nije izraženo veće interesovanje, dok za pitanje o državljanstvu veće zanimanje pokazuju međunarodne institucije nego odgovarajuće ustanove ili pojedinci u našoj zemlji.

Sa stanovišta naše popisne prakse bilo bi opravdano postavljanje pitanja o državljanstvu, naročito zbog toga što se na osnovu izjava članova domaćinstava u zemlji, u sastav našeg stanovništva često uključuju strani državljani koji su u braku s jugoslovenskim državljanima, kao i njihova deca. Do toga dolazi greškom popisivača koji propuštaju da registruju stvarno mesto stalnog stanovanja ovih lica. Pošto se radi o licima koja stalno žive u inostranstvu i koja, ako se isključe povremene porodične i druge posete, nikada nisu duže boravila u Jugoslaviji, nema nikakvog osnova da se tretiraju kao stanovnici Jugoslavije.² Mogućnosti za otklanjanje ovih grešaka postoje, pre svega putem "analitičkog" isključivanja lica "nejugoslovenskih" narodnosti koja su rođena u inostranstvu i za koja se može konstatovati da borave u inostranstvu. Međutim, ostaje problem dobijanja tačnih podataka o državljanstvu za sva lica koja borave u inostranstvu, jer članovi domaćinstava u zemlji koji po pravilu daju podatke o odsutnim članovima domaćinstva ne moraju da budu upoznati sa njihovim statusom državljanstva ili njegovom eventualnom promenom. S druge strane, priliv stranih državljana u našu zemlju je minimalan, tako da nema opravdanja opterećivati celokupno stanovništvo pitanjem koje se odnosi na izuzetno mali broj građana. Raspadom SFRJ svakako je otvoreno pitanje državljanstva izbeglica,

² Inače, u našim popisima je prihvaćena zakonska definicija mesta stanovanja, odnosno prebivališta, koja se vezuje za prijavu o nastanjenosti u odredjenom naselju. Pri tome, lice može biti strani državljanin, a da bude popisano kao stalni stanovnik nekog naselja u Jugoslaviji.

mada se nadamo da će njihov status u najvećem broju slučajeva biti rešen do popisa 2001.

Generalno posmatrano najveće odstupanje u odnosu na sadržaj međunarodnih preporuka ogleda se u uključivanju popisa poljoprivrede (sa 70 novih pitanja) u sadržaj popisa 1991. U međunarodnim preporukama nema čak ni elementarnih komentara obeležja, odnosno podataka koji služe za određivanje domaćinstava koja poseduju poljoprivredno gazdinstvo (na primer, površina zemljišta u svojini članova domaćinstva, broj stoke, itd.). Ova obeležja su, inače, figurirala u svim posleratnim popisima u Jugoslaviji i pomagala su da se bliže odredi ekonomska snaga poljoprivrednih gazdinstava, kao i da se učini preciznije razgraničenje domaćinstava prema izvorima prihoda (iz poljoprivrede, nepoljoprivrede, itd.). Izostavljanjem poljoprivrednih gazdinstava i obeležja poljoprivrednih aktivnosti iz okvira posmatranja u Preporukama o popisu stanovništva očigledno se podrazumevalo da ova grupa obeležja treba da bude poseban predmet ispitivanja popisa poljoprivrede kao samostalnog i nezavisnog istraživanja.

Na bitno drukčiji način pristupa se ispitivanju migracija. Podaci o preseljavanju trebalo bi da se dobiju posredno, na osnovu odgovora na pitanje o mestu stanovanja godinu dana pre popisa. Na taj način, povezivanjem ovog podatka s mestom stanovanja u momentu popisa, može se zaključiti koliko je ljudi u međuvremenu promenilo mesto stalnog stanovanja. Za razliku od ovakvog pristupa, u našim popisima uvek se tražio podatak o prethodnom prebivalištu, bez ikakvog vremenskog ograničenja. Međutim, obavezno se prikupljao i podatak o vremenu (godini) doseljavanja u sadašnje prebivalište, čime se zadovoljavao zahtev za vremenskom uporedivošću podataka.

Oba rešenja imaju svoje nedostatke; prema Preporukama iz posmatranja se izostavljaju sve migracije koje su se dogodile u prvih devet godina od poslednjeg popisa, dok se iz podataka naših popisa ne mogu dovoljno jasno sagledeti slučajevi kod porodica ili pojedinaca koji su se više puta selili. Pri eventualnim nastojanjima da naš pristup migracijama uskladimo s međunarodnim preporukama, svakako treba imati u vidu: 1) da je uvedeno redovno istraživanje o migracijama, i 2) problem izbeglica. Naime, već nekoliko godina, na osnovu evidencije prijavno - objavnih

službi u opštinama, prati se promena prebivališta, tako da se raspolaže s godišnje ažuriranim podacima o preseljavanju stanovništva. Na osnovu tih i drugih individualnih podataka, može se steći određena predstava o sukcesivnom pomeranju pojedinih grupa stanovništva i glavnim tokovima migracija. S tog stanovišta popisni podaci o migracijama svakako gube opisni smisao koji su ranije imali, ali će zadržati analitički značaj zbog velikih mogućnosti kombinovanja i povezivanja s drugim podacima koji se dobijaju u popisu.

Zbog velikog broja izbeglica, bez obzira na to da li će u međuvremenu regulisati pitanje državljanstva i pravo stalnog boravka u SRJ ili ne, neophodno je predvideti pitanja koja se odnose na njihovo prebivalište pre izbivanja ratnih sukoba, odnosno pre dolaska u SRJ, kao i o vremenu dolaska u SRJ. Ova pitanja će svakako opteretiti popisne obrasce, ali se to, po svemu sudeći, ne može izbeći.

Veoma značajno polje ispitivanja u popisu čini kompleks društveno-ekonomskih obeležja. U Preporukama su razvijena dva ravnopravna konceptualna pristupa, s tim što se zemljama evropskog regiona sugerise prihvatanje koncepta tzv. tekuće aktivnosti (current activity).

Prvi koncept, koji se može nazvati i konceptom "radne snage" (labour force) definiše sva društveno-ekonomska svojstva prema aktivnosti u poslednjoj sedmici (koja prethodi popisu), dok se drugi koncept "trajne (stalne) aktivnosti" (usual activity) oslanja na informacije o radu tokom čitave godine.

Prvi pristup preporučuje se zemljama kod kojih postoje manje sezonske oscilacije u zaposlenosti i obavljanju profesionalne aktivnosti tokom godine. U suprotnom ili u slučaju povećanog broja lica koja menjaju zanimanje (glavno i dopunsko) ili ih kombinuju tokom godine (npr. građevinarstvo i poljoprivreda, itd.), savetuje se preuzimanje koncepta "stalne aktivnosti". Ukoliko mogućnosti dozvoljavaju preporučuje se i kombinovanje oba pristupa.

Sa stanovišta koncepta "radne snage", zaposlenima se smatraju lica koja su u poslednjoj nedelji (ili danu) obavljala neki posao uz određenu naknadu, kao i lica koja "imaju posao ali ne rade". Kao najniži kriterij za

obim posla da bi se neko lice smatralo zaposlenim predlaže se najmanje jedan sat u jednoj nedelji, s tim što svakako treba utvrditi ukupno "vreme rada", kako bi se dobila potpuna distribucija iskorišćenosti radnog vremena.

Razlozi zbog kojih lice može biti odsutno s posla, a da se i dalje tretira kao "lice s plaćenim zaposlenjem" jesu: bolest, odmor, štrajk, usavršavanje, materinstvo, redukcija ekonomske aktivnosti zbog smanjenja obima posla, zastoje u obavljanju posla zbog nedostatka sirovina, havarije i ostali razlozi zbog kojih se ne gubi formalno zaposlenje. Isti razlozi važe i za lica koja samostalno obavljaju delatnost, pod uslovom da će, po prestanku delovanja razloga zbog kojih su privremeno prestali da obavljaju delatnost, nastaviti sa redovnim poslom.

Takođe, treba registrovati i ekonomsku aktivnost učenika i studenata, zatim tzv. pomažućih članova porodice, domaćica, penzionera, itd. Za sve njih važi isti kriterij - da li su radili i da li su bili plaćeni (poslednjih nedelju dana). Poželjno je da se za navedene kategorije lica u tabelarnom obliku posebno prikaže obim njihove aktivnosti.

U dosadašnjim popisima kod nas se nije vodilo dovoljno računa o tzv. referentnom okviru za posmatranje radne aktivnosti. Na neki način, podrazumevalo se stanje u momentu popisa. S obzirom na neprikosnoven status lica u radnom odnosu, koja su u prošlosti vrlo teško gubila zaposlenje, kao i na relativno mali broj zaposlenih kod privatnih poslodavaca, potreba za preciznijim kriterijima razgraničavanja nije ni bila tako velika. Danas je situacija bitno izmenjena: sve je veća nesigurnost zaposlenja, veliki broj lica koja su formalno zaposlena u društvenom sektoru nalazi se na plaćenom odsustvu ili prinudnom odmoru. U privatnom sektoru koji je u ekspanziji, takođe je velika fluktuacija radne snage, a susreće se i s različitim oblicima polulegalne ili nelegalne aktivnosti.

Kada se veliki broj lica nalazi u nedefinisanom socijalnom statusu ili egzistira pod neregularnim uslovima smanjene, privremene ili povremene aktivnosti, neophodno je primeniti nove kriterije da bi se registrovali različiti modaliteti nepotpune zaposlenosti. Upravo zbog toga, insistiranje na vrlo preciznom evidentiranju svake radne aktivnosti, kakvo je

razvijeno u konceptu "tekuće aktivnosti" ima nesumnjive prednosti. U Preporukama se, inače, ne zauzima poseban stav prema tzv. sivoj ekonomiji, od koje, reklo bi se, danas egzistira imponozantan broj lica kod nas. Sastav lica koja tim putem stižu sredstva za život je veoma heterogen - penzioneri, studenti, domaćice, nezaposleni, zaposleni, itd, mada je otvoreno pitanje koja se od tih aktivnosti može smatrati radnom aktivnošću u pravom smislu. Ove i slične dileme svakako bi trebalo razrešiti u direktnim kontaktima s predstavnicima međunarodnih statističkih službi.

Veoma pažljivo se mora razmotriti problem lica na odsluženju vojnog roka. U Preporukama se insistira na tome da se svi "pripadnici vojnog sastava", bilo da su na stalnim ili privremenim dužnostima, moraju tretirati kao "lica s plaćenim zaposlenjem". Radi pojašnjenja navodi se da su: "...članovi vojnog sastava osoblje koje služi u vojnim snagama, uključujući pomoćne službe, bilo na dobrovoljnoj ili obaveznoj osnovi, i kojima nije dozvoljeno da prihvate civilno zaposlenje. Uključen je redovni sastav u kopnenim, vazdušnim i pomorskim snagama i drugim vojnim službama, kao i regruti na obuci i drugim službama na određeno vreme, prema nacionalnim propisima."

U našim popisima lica na odsluženju vojnog roka raspoređivala su se prema statusu pre odlaska na služenje vojnog roka; samo lica koja su bila zaposlena, kao i lica koja su bila prijavljena službi za zapošljavanje tretirana su kao aktivna lica, dok su sva ostala lica bila raspoređena u različite grupe neaktivnih (učenici, studenti, izdržavani, itd.) Posebno treba voditi računa o potrebama i zahtevima VJ, koja je u prošlosti insistirala na zaštiti svih podataka koji se odnose na regrutni sastav.

Obuhvat nezaposlenih lica, koja takođe ulaze u sastav aktivnog stanovništva, je širi nego što je u našim popisima. Osnovna razlika je u tome što je kod nas glavni kriterij bio da li je neko prijavljen službi za zapošljavanje, dok su se prema međunarodnim preporukama u nezaposlene uključivala sva lica koja nemaju posao, bez obzira da li su registrovana ili ne. Iz tog sastava su isključeni penzioneri, domaćice, učenici i druge kategorije neaktivnih lica, dok se nezaposleni dele na tri skupine: 1) "lica bez posla", tj. lica koja ne obavljaju zanimanje uz

određenu naknadu; 2) "lica koja su spremna da prihvate plaćeno zaposlenje" i 3) "lica koja traže posao".

Prema konceptu "stalne aktivnosti" zaposlenost se određuje prema aktivnosti u dužem periodu, obično tokom godine dana koja prethodi popisu. Osnovna distinkcija pravi se na osnovu broja nedelja ili dana koliko se radi, odnosno ne radi tokom godine. Lica koja više vremena provode u radu uzimaju se kao zaposlena i obrnuto.

Osnovna društveno-ekonomska obeležja su približno ista kao u jugoslovenskom popisu (zanimanje, delatnost, položaj u zanimanju; sektor svojine). Međutim, iako ne spadaju u tipično ekonomska obeležja, u našim popisima su redovno postavljana pitanja o kvalifikaciji (i to samo za lica u radnom odnosu), kao i pitanje o izvorima prihoda i zanimanju izdržavaoca. U međunarodnim preporukama kvalifikacija ne figurira ni kao dopunsko obeležje, dok se ostala dva nalaze u toj grupi. Inače, u našoj statistici se raspolaže podacima o kvalifikaciji koji se prikupljaju u istraživanjima i anketama o zaposlenima i radnoj snazi, a sa stanovišta popisnih potreba zadovoljavajući su i podaci o školskoj spremi.

U pogledu drugih obeležja, treba istaći da se u međunarodnim preporukama uz pitanje o mestu rada, kao važna informacija prikuplja i podatak o načinu dolaska na posao. Kod nas se, međutim, uz isto pitanje vezuje obeležje učestalosti vraćanja u mesto stanovanja - svakodnevno, nedeljno, ređe, i to samo za lica koja rade van mesta stanovanja.

Naš specifičan "doprinos" popisnoj praksi u svetu jeste blok od dva pitanja vezan za povratnike s privremenog rada u inostranstvu: 1) vreme provedeno na radu u inostranstvu i 2) godina povratka s rada u inostranstvu. Ova pitanja, kao i pitanje o načinu snabdevanja domaćinstva vodom za piće (pored već postavnjenog pitanja o postojanju vodovodnih instalacija u stanu) ilustracija su tipičnog "statističkog voluntarizma" koji u budućnosti svakako treba izbegavati.

Instrumenti popisa (pojmovi, definicije i klasifikacije)

Pored istovetnosti posmatranih obeležja, sa stanovišta uporedivosti podataka je ne manje važan i put kojim se došlo do određenih saznanja. Da li se do njih dolazi direktnim ili indirektnim putem; kakva je formulacija konkretnih pitanja i mogućih odgovora, itd. su metodološki i tehnički aspekti koji se ne mogu zaobići i po kojima se veoma razlikuju popisni obrasci različitih zemalja s približno sličnim sadržajima.

Od još veće važnosti je način na koji se određuju i definišu pojedina obeležja. Pod istim pojmovima mogu se kriti sasvim različita značenja. Čak i najjednostavniji podatak kao što je broj stanovnika jedne zemlje ne mora značiti isto. Dok su se u svim našim popisima od 1971. godine u tzv. stalno stanovništvo uključivala sva lica na radu u inostranstvu i članovi njihovih porodica, u evropskim zemljama se postavlja granica od godine dana boravka u inostranstvu da bi se neko mogao smatrati pripadnikom matičnog (stalnog) stanovništva. Naravno, to ne obavezuje nacionalne statistike da odustanu od dopunskih informacija o "svom" stanovništvu koje boravi više od jedne godine u inostranstvu. Iz istih potreba, da se posebno posmatra sastav lica koja žive u zemlji i u inostranstvu, u poslednja dva popisa kod nas se odomaćilo (u obradi i rezultatima) posebno prikazivanje karakteristika stanovništva u zemlji, a posebno onog dela koje radi ili boravi (kao članovi porodice) u inostranstvu. U međunarodnim preporukama nema nikakvih sugestija da se tako postupa.

Prostorni raspored stanovništva (po naseljima, opštinama, regionima, itd.), najtešnje je povezan s usvojenim konceptom prisutnosti/odsutnosti pojedinih kategorija stanovništva. Problem se u suštini postavlja kod lica s dvostrukim mestom stanovanja, pri čemu se treba opredeliti za jedno mesto kao mesto stalnog boravka. To je slučaj sa učenicima i studentima koji borave van svojih porodica, s licima koja žive u dva različita mesta (npr. u gradu i na selu), s licima koja zbog prirode posla ili obaveza ne žive sa svojom porodicom, itd. U svim tim i sličnim slučajevima treba

odlučiti iz kog mesta je lice odsutno, odnosno u kom mestu privremeno boravi. U našoj praksi dominiralo je vezivanje lica za porodicu, odnosno mesto u kome živi domaćinstvo tog lica. Istovremeno, to je i mesto u kome je lice prijavljeno da stalno živi. Međutim, po Preporukama, prednost se daje pretežnosti boravka, s tim što se za lica s porodicom (sa suprugom ili decom) dozvoljava njihovo pridruživanje mestu boravka porodice. Svejedno, ostaju značajne razlike između dva pristupa; u najvećem broju slučajeva učenici i studenti, regruti na odsluženju vojnog roka, kao i sva druga lica koja više borave u nekom mestu koje ne smatraju svojim stalnim prebivalištem, ipak se smatraju stanovnicima tih mesta, a ne stanovnicima mesta u kojima žive njihova domaćinstva, kakav je slučaj kod nas.

Razlike postoje i u pogledu razloga odsutnosti iz mesta stanovanja, odnosno prisutnosti u drugom mestu. U Preporukama se više insistira na iscrpnom prebrojavanju različitih kategorija odsutnih i prisutnih lica, dok se kod nas zadovoljavalo evidentiranjem samo lica koja su odsutna/prisutna zbog rada ili školovanja (pored lica koja borave u inostranstvu).

Jednu od veoma bitnih pojmovnih razlika vidimo u tome što se kod nas pod zaposlenima podrazumevaju samo lica u radnom odnosu (bez obzira na tip svojine), pri čemu se isključuju sva lica koja u svojstvu vlasnika, poslodavaca ili samostalnih privatnika redovno obavljaju svoje zanimanje. Prema međunarodnim instrukcijama se i lica u radnom odnosu i lica koja samostalno obavljaju delatnost tretiraju kao "zaposleno osoblje". Istina, i kod nas je izdvojena kategorija lica koja "obavljaju zanimanje" i koja više odgovara opšteprihvaćenom pojmu zaposlenih, ali se kod nas još uvek zadržalo manipulisanje (u obradi i publikovanju) i korišćenje podataka o licima u radnom odnosu ili o "radnicima", kako se ova kategorija lica kod nas popularno naziva. Naravno, iz takvih obrada su isključeni svi individualni poljoprivrednici, samostalne zanatlije i ostali privatnici. Što se tiče dobijanja podataka o svojinskim odnosima u kojima lice obavlja zanimanje, ti podaci se sasvim regularno dobijaju ukrštanjem podataka o sektoru svojine i tzv. položaja u zanimanju i to za sva lica koja rade.

Posebno polje nesaglasnosti s međunarodnom praksom predstavljaju klasifikacije prema kojima se prikazuju rezultati popisa. Sa zadovoljstvom se može konstatovati da je konačno prihvaćena međunarodna klasifikacija delatnosti i da će se ona u budućnosti upotrebljavati u statističkim istraživanjima. Do narednog popisa to bi svakako trebalo učiniti i s klasifikacijom zanimanja. Međutim, pored ove dve, svakako najrazvijenije i najznačajnije klasifikacije, ostaje i dalje problem klasifikacije društveno-ekonomskog položaja (položaja u zanimanju), sektora svojine, socio-profesionalne klasifikacije, klasifikacije tipa naselja, itd.

Što se tiče klasifikacije zanimanja, u što skorije vreme bi trebalo formirati međuresorsku grupu, sa stručnjacima različitog profila, čiji bi zadatak bio usklađivanje međunarodne klasifikacije (ISCO-88) s našim potrebama, kao i u formiranju tzv. ključeva za prevođenje, kako bi se omogućila izrada uporedivih serija.

Klasifikacije sektora svojine, položaja u zanimanju, a takođe i socio-profesionalne klasifikacije veoma je teško, ako ne i nemoguće porediti. Na sledećim stranicama navešćemo sve tri klasifikacije u obe verzije (međunarodnoj i našoj) da bi se videlo kolike su razlike među njima.

Sektor svojine*Međunarodna klasifikacija**Popis 1991.*

a) Korporativni sektor, koji se sastoji od korporacija, kooperativa i partnerstva	a) Društvena
b) Upravni sektor, koji se sastoji iz lokalne, regionalne i nacionalne uprave	b) Privatna
c) Neprofitne organizacije	c) Zadružna
d) Sektor domaćinstava	d) Mešovita

Društveno - ekonomski položaj*Međunarodna klasifikacija**Popis 1991.*

1. Zaposleni	1. Radnik
2. Poslodavci	2. Vlasnik - suvlasnik u preduzeću
3. Samostalni	3. Vlasnik - suvlasnik u privatnoj radnji sa zaposlenim radnicima
4. Pomažući članovi porodice	4. Lice koje obavlja delatnost samostalno ili s pomažućim članovima porodice
5. Članovi proizvodnih kooperativa	5. Pomažući član domaćinstva
6. Lica koja nije moguće razvrstati	

Socio - profesionalni položaj*Međunarodna klasifikacija*

1. Članovi proizvodnih kooperativa s poljoprivrednim zanimanjem
2. Drugi samostalni s poljoprivrednim zanimanjem
 - 2.1 Poslodavci
 - 2.2 Samostalni
 - 2.3 Pomažući članovi porodice
3. Zaposleni s poljoprivrednim zanimanjem
 - 3.1 Rukovodioci i nadzornici poljoprivrednih imanja
 - 3.2 Ostali poljoprivrednici
4. Samostalni (van poljoprivrede)

- 5. Ostali samostalni
 - 5.1 Poslodavci
 - 5.2 Samostalni
 - 5.3 Pomažući članovi porodice
 - 6. Članovi proizvodnih kooperativa nepoljoprivrednih zanimanja
 - 7. Zaposleni s administrativnim, rukovodećim, stručnim i srodnim zanimanjima
 - 7.1 Rukovodioci, zakonodavno i upravno osoblje
 - 7.2 Zaposleni stručnjaci
 - 8. Zaposleni u drugim nemanuelnim zanimanjima
 - 8.1 Nadzornici tehničkih, činovničkih, prodajnih i uslužnih službi; izvršni službenici u upravi
 - 8.2 Tehničko, administrativno, prodajno osoblje i osoblje u uslugama
 - 8.2.1 Tehničko, administrativno i prodajno osoblje
 - 8.2.2 Radnici u uslugama
 - 9. Ostali manuelni radnici
 - 9.1 Poslovođe i nadzornici manuelnih radnika
 - 9.2 Kvalifikovani i polukvalifikovani manuelni radnici
 - 10. Ekonomski aktivni koji nisu razvrstani
 - 10.1 Pripadnici vojnih snaga
 - 10.2 Nezaposleni koji traže prvo zaposlenje
 - 10.3 Ostali
 - 11. Ekonomski neaktivna lica
 - 11.1 Penzioneri i lica koja se izdržavaju putem rente
 - 11.2 Izdržavani od drugih lica
 - 11.3 Ostala ekonomski neaktivna lica
- Nezaposlena lica koja su već radila razvrstavaju se prema ranijem zanimanju.

Popis 1991.

- 1. Individualni poljoprivrednici
- 2. Poljoprivredni i srodni radnici
- 3. Rudari, industrijski, građevinski i srodni radnici
 - 3.1 Od toga sa KV i višim stepenom stručnog obrazovanja
- 4. Radnici u saobraćaju, trgovini, ugostiteljstvu i srodnim
 - 4.1 Od toga sa KV i višim stepenom stručnog obrazovanja
- 5. Upravni, administrativni, finansijski i srodni radnici
 - 5.1 Od toga sa srednjim stručnim obrazovanjem
 - 5.2 Od toga sa višim i visokim stručnim obrazovanjem
- 6. Rukovodeći i srodni radnici
 - 6.1 Od toga sa višim i visokim stručnim obrazovanjem
- 7. Stručnjaci, umetnici i srodni radnici
 - 7.1 Od toga sa srednjim stručnim obrazovanjem
 - 7.2 Od toga sa višim i visokim stručnim obrazovanjem
- 8. Samostalne zanatlije, prevoznici, trgovci, ugostitelji i srodni
- 9. Nepoznato

Da bi se razumeli svi modaliteti međunarodnih klasifikacija neophodno je dati dopunska objašnjenja o kategorijama stanovništva na koje se odnose, ali i iz ovako letimičnog pregleda može se videti kolika je nepodudarnost među klasifikacijama i kakve je promene potrebno izvršiti da bi se među njima uspostavio zajednički imentelj preko koga bi postale međusobno uporedive. Slične razlike postoje i kod drugih klasifikacija, na primer, kod klasifikacije izvora prihoda, obrazovanja, itd. Neke od tih razlika nije moguće prevazići zbog razlika u društvenom sistemu, načina na koji su organizovane pojedine delatnosti i određenih zakonskih obaveza zvanične statistike, ali se u većem broju slučajeva one mogu saobraziti bez većih formalnih prepreka.

Odstupanja od važeće statističke prakse u svetu, o kojima je bilo reči u ovom tekstu, time ni izdaleka nisu iscrpljena. Isticanjem u prvi plan demografskih i društveno-ekonomskih karakteristika stanovništva, ostavili smo po strani probleme koji se javljaju u posmatranju porodica i domaćinstava, kao i čitavo područje ispitivanja kvaliteta stambenog fonda i uslova stanovanja. To samo znači da evropske preporuke treba svestranije proučiti i da s punom obazrivošću treba prići svim aspektima kod kojih je moguće unaprediti metodološku praksu popisivanja. Istovremeno, ne manje pažnje treba posvetiti upoznavanju sa statističkim iskustvima i metodologijom popisivanja vodećih evropskih zemalja. Bilo da je reč o određenim metodološkim pristupima ili o konkretnim postupcima vezanim za prikupljanje, kontrolu i obradu izvornih podataka, ta iskustva mogu biti dragocena i prihvatljiva za nas.

Milutin Prokić